

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА МУЗИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
імені П.І. ЧАЙКОВСЬКОГО**

КОНДРАТЕНКО Ірина Анатоліївна

УДК 78.071.1(477):783+784(043.3)

**ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ МИХАЙЛА СЕМЕНОВИЧА ЛИТВИНЕНКА
В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ХОРОВОЇ КУЛЬТУРИ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ**

Спеціальність 26.00.01 – Теорія та історія культури (мистецтвознавство)

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства**

Київ – 2017

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Роботу виконано на кафедрі теорії та історії культури Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського Міністерства культури України (Київ).

Науковий керівник:

доктор філософських наук, професор
ГУМЕНЮК Тетяна Костянтинівна,
Національна музична академія України
імені П. І. Чайковського
Міністерства культури України,
проректор з навчальної роботи

Офіційні опоненти:

доктор мистецтвознавства, професор
САМОЙЛЕНКО Олександра Іванівна,
Одеська національна музична академія
імені А. В. Нежданової
Міністерства культури України,
проректор з наукової роботи, завідувач кафедри
історії музики та музичної етнографії

кандидат культурології
МАЗУРКЕВИЧ Ольга Павлівна,
Вінницький інститут Університету «Україна»
Міністерства освіти і науки України,
старший викладач кафедри соціальних технологій

Захист відбудеться «28» листопада 2017 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.005.02 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук в Національній музичній академії України імені П. І. Чайковського за адресою: 01001, м. Київ, вул. Архітектора Городецького, 1–3/11, 4-й поверх, фойє Малого залу.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського за адресою: 01001, м. Київ, вул. Архітектора Городецького, 1–3/11.

Автореферат розіслано «26» жовтня 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат мистецтвознавства

Н. О. Швець

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. В сучасній культурології, зокрема, у царині історії української музичної культури другої половини ХХ – початку ХХІ ст. залишається багато малодосліджених імен, явищ і процесів. Варті уваги і феномени відносно недавнього минулого, а саме – православне хорове мистецтво радянського періоду, яке замовчувалося або ж висвітлювалося поверхово внаслідок ідеологічної цензури. На шляху історичного поступу до здобуття державності розгорнулася діяльність багатьох майстрів, чії досягнення залишаються невідомими для наукового загалу. Серед таких відзначимо Михайла Семеновича Литвиненка (н. 1927 р.) – хормейстера, музично-просвітницького діяча, композитора, регента, який у 1975–1992 рр. обіймав посаду керівника митрополичого хору Володимирського кафедрального собору УПЦ м. Києва, а з 1992 по 2008-й – митрополичого хору Києво-Печерської Лаври.

Звернення до життєпису М. Литвиненка дозволило відкрити одну із унікальних особистостей нашого часу і простежити її вплив на розвиток вітчизняної хорової культури. Домінуючою сферою самореалізації митця стала робота із церковним хором, проте ареал його професійних виявів є більш широким. Так, Михайло Литвиненко увійшов в історію як інтерпретатор та пропагандист української духовної музики, автор піснеспівів православної традиції, керівник багатьох професійних та самодіяльних хорових колективів. Серед виконавців композиторської спадщини зазначимо, зокрема, імена хормейстерів Ю. Курача, О. Тарасенка, архімандрита Романа (Підлубняка), ієромонаха Геронтія (Борисевича); також його творчість високо цінують знані диригент-симфоніст сучасності І. Блажков і діячі музичної культури зарубіжних країн – Г. Харитонов (керівник хору Свято-Миколаївського православного храму м. Штутгарт) та С. Мороз, який очолює український церковний хор «Дніпро» м. Олдем. Окрім спогадів сучасників, універсалізм постаті Михайла Литвиненка засвідчено численними архівними матеріалами і фоноджерелами: значний інформативний потенціал мають дискографія та фільмографія хору Київської митрополії (від 1987 р.), і, в особливості, відображені у записах інтерпретації власних композицій митця.

Проблема наукового осмислення творчої діяльності М. Литвиненка характеризується недостатньою розробленістю. Йому присвячено декілька енциклопедичних статей, поодинокі згадки у дисертаціях І. Регуліч (2016 р.) та російської вченої С. Хватової (2011 р.), нариси колишньої півчой Л. Терещенко-Кайдан, книга мемуарів В. Глушка «Пою Богу моему...» (2011 р.), ряд рецензій на виступи Київського митрополичого хору в періодичних виданнях України, Російської Федерації, Фінляндії та Німеччини. Прагненням систематизувати масив розрізнених фактів стосовно життєтворчості видатного майстра, визначити його новаторство в умовах взаємозбагачення традицій хорового виконавства і вписати їх у контекст культурно-мистецьких тенденцій сьогодення зумовлена актуальність теми дослідження.

Зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано на кафедрі теорії та історії культури Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського (протокол № 1 від 8 лютого 2017 р.), вона відповідає темі № 28 «Дослідження творчих біографій українських та зарубіжних музикантів в контексті вітчизняної та світової культури» перспективного тематичного плану науково-дослідної діяльності НМАУ (2015–2020 рр.)

Об'єктом дослідження є творчість Михайла Семеновича Литвиненка в контексті православної хорової культури України другої половини ХХ – початку ХХІ століть.

Предметом – здобутки митця у царині диригентсько-виконавської, композиторської та музично-просвітницької діяльності.

Метою дослідження є визначення еволюційного шляху життєтворчості М. Литвиненка із характеристикою окремих етапів; обґрунтування його особистісної картини світу і професійних засад; встановлення значення постаті майстра в культурі України.

Основні наукові завдання:

- проаналізувати шляхи розвитку православної хорової культури другої половини ХХ – початку ХХІ ст. у проекції на життєпис Михайла Литвиненка;
- подати хронологію діяльності митця, простежити вплив видатних хорових діячів на його формування як виконавця і композитора;
- опрацювати матеріали, що висвітлюють діяльність М. Литвиненка на посаді керівника Київського митрополичого хору УПЦ до 1992 року, а також після розподілу церков (1992–2008 рр.);
- дослідити богослужбові, студійні, концертні (і, зокрема, гастрольні) проекти хору Київської митрополії;
- здійснити порівняльний аналіз інтерпретацій духовної музики Михайла Литвиненка та інших виконавців;
- охарактеризувати композиторський доробок митця в культурологічно-хорознавчому аспекті;
- довести, що діяльність М. Литвиненка є цілісним духовно-мистецьким явищем і з'ясувати значення його творчої постаті в контексті сучасної музичної культури.

Виходячи з актуальності дисертаційної теми, об'єкта, предмета та завдань, **наукова новизна** полягає в наступному:

Вперше:

- у вітчизняній музичній культурології здійснено комплексне дослідження творчої постаті та композиторської спадщини М. Литвиненка на тлі соціокультурних трансформацій в історії нашої країни;
- актуалізовано і введено в український культурознавчий обіг масив матеріалів стосовно Київського митрополичого хору Української Православної Церкви (зокрема, періоду роботи М. Литвиненка);

– детально висвітлено богослужбову, музично-просвітницьку і гастрольну діяльність Київського митрополичого хору УПЦ;

– зібрано, впорядковано та вперше проаналізовано як цілісність найбільш повний обсяг композиторського доробку Михайла Литвиненка з урахуванням осмислення православної традиції в умовах сучасності.

Узагальнено:

– наукові знання про динаміку розвитку православного хорового мистецтва України другої половини ХХ – початку ХХІ ст. та їх інтердисциплінарний зв'язок;

– стан вивчення культуротворчої діяльності сучасників Михайла Литвиненка – відомих хормейстерів, регентів і представників православного духовенства (П. Гончарова, Г. Давидовського, А. Хайневської, П. Толстого, М. Гайдая, О. Годзяцького (Сніжинського), В. Татарова, В. Заміховського, М. Сазоненка, Блаженнішого Митрополита Володимира (Сабодана), Екзарха УПЦ митрополита Філарета (Денисенка), архімандритів Антонія (Новицького) і Романа (Підлубняка), протоієрея В. Рибчинського);

– важливість дотримання вимог при компонуванні та виконанні музики православної традиції (на прикладі творчого досвіду М. Литвиненка).

Запропоновано:

– хронологію діяльності Михайла Литвиненка;

– розгорнутий культурологічний аналіз та оцінку хору Київської митрополії УПЦ як унікального художнього феномена у період історичного поступу від радянських часів до Незалежної України;

– залучення до досліджувального контексту так званих «живих документів» (фономатеріалів, епістолярної спадщини, спогадів, інтерв'ю) як таких, що неупереджено фіксують «первинну» інформацію. Так як процес написання дисертації відбувався за життя митця, даний підхід виявився ефективним для верифікації окремих фактів та уточнення їх часової атрибуції.

Методологія дослідження базується на поєднанні взаємодоповнюючих методів: *аналітичного* (аналіз культурологічних, музикознавчих, історичних праць); *історико-біографічного* і *системного* (відтворення середовища, в якому відбувалося становлення ключової постаті); *дискурсивного аналізу* (для логічного викладення інформації, почерпнутої із різних груп матеріалів). Окрім загальнонаукових, також у роботі використано спеціальні методи й засоби дослідження, що зумовлено специфікою аналітичної бази: *джерелознавчий та пошуковий методи; методи хормейстерського та порівняльно-інтерпретаційного аналізу; метод інтерв'ювання.*

Хронологічні межі дослідження охоплюють: від кінця 1940-х до 2017 року (віддзеркалено відповідні зміни на політичній і конфесійній картах України та формування пострадянського соціокультурного простору).

Територіальні – окреслено кордонами Української держави у досліджуваній період.

Теоретичне підґрунтя дисертації складають наукові праці, які присвячено наступним проблемним ракурсам: теорія та історія української культури (Л. Корній, М. Попович, Б. Сюта, П. Толочко та ін.); становище Православної

Церкви в радянський період у роботах вітчизняних (О. Бажан, Д. Веденєєв, В. Войналович, В. Пашенко, М. Рибачук), російських (протоіереї М. Данілушкін, О. Марченко, О. Федотов, В. Ципін) та зарубіжних дослідників (І. Гарднер, П. Маценко, митрополит Іларіон (Огієнко), Д. Поспеловський); історія української хорової та вокальної шкіл (В. Антонюк, М. Бурбан, Т. Коробка, А. Лашенко, І. Лисенко, А. Муха, Ю. Ткач); діяльність керівників Київського митрополичого хору УПЦ (М. Гайдай-син, В. Годзяцький, В. Денисов, М. Любімов, О. Німилович) та церковних хорів інших регіонів України радянського періоду (О. Бадалов, Г. Горох, С. Курило, М. Рахманова, І. Регуліч, І. Сахно, О. Тарасенко); осмислення регентської справи і ролі хорового співу в обряді Православної Церкви (В. Бойко, протоіерей Д. Болгарський, Ю. Воскобойнікова, Ю. Карпов, В. Мартинов, С. Осадча, С. Хватова, М. Юрченко); розвиток православно-фестивального руху в Україні (І. Бермес, В. Рожок); виховання диригента-хормейстера (С. Казачков, Л. Маталаєв, А. Пазовський, П. Ковалик, Ю. Пучко-Колесник); засади культурологічно-біографічного дослідження (О. Валевський, Т. Гуменюк, С. Тишко та ін.); життя та творчість Михайла Литвиненка (С. Артеменко, О. Немкович, Л. Терещенко-Кайдан).

Джерельною основою дослідження є документи внутрішнього архіву Адміністрації Президента України, Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБУ), Галузевого державного архіву Міністерства оборони України (ГДА МОУ), Центрального державного архіву-музею літератури та мистецтва України (ЦДАЛМ), Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного (ЦДКФФА), фонотеки Національної радіокомпанії України (НРКУ), архівів Київської (КДС) та Одеської (ОДС) духовних семінарій, особистих архівів М. Литвиненка, М. Цололо, В. Матвієнко, Т. Шишкіної, Н. Михайлової, Т. Хребтової.

Архівні джерела включають: автографи творів митця (бібліотека митрополичого хору Києво-Печерської Лаври, домашній архів М. Цололо); документи Михайла Литвиненка, які стосуються його молодих років (архів ОДС. Спр. Л-10. 47 арк.); періоду «політичної неблагонадійності» (ГДА СБУ. Ф. 6. Спр. 67436. 327 арк.); навчання у вишах України та РФ (особистий архів митця); урядових відзнак (внутрішній архів Адміністрації Президента України); періодів роботи із хоровими колективами Полтави (ЦДАЛМ. Ф. 124. Оп. 1. Од. зб. 1165. Арк. 3), Кременчука (ГДА МОУ. Ф. 1714. Оп. 41477. Спр. 3. Арк. 22, 28, 29, 51), митрополичим хором Володимирського кафедрального собору м. Києва (ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного. Од. зб. 10603, 10652, 10909, 10917, 11043, 12239, 12411) і Києво-Печерської Лаври (фонотека НРКУ, компакт-диск CD № 102042). Також до досліджувального контексту залучено: фільми студії документальної кінематографії Києво-Печерської Лаври (2001-2009 рр., режисер – О. Леонтенко); матеріали електронних архівів телеканалу «Глас» (<http://glas.org.ua/projects/teleportret/litvinenko.html>; <https://glas.org.ua/projects/trudom/TRUD82.html>) і радіоканалу «Культура» (<http://radiokultura.org/page/15.html?name=Arhiv>); листи, афіші, пам'ятні подарунки, нагороди (особистий

архів митця); студійні аудіоальбоми, аматорські відеозаписи виступів митрополичого хору (домашні архіви Н. Михайлової і Т. Хребтової); репертуарні списки богослужінь, фото (домашні архіви М. Цололо, В. Матвієнко, Т. Шишкіної).

У тексті дисертації використано значний обсяг допоміжних джерел – матеріалів вітчизняних культурно-аналітичних («Арт лайн», «Говорить і показує Україна», «Літературна Україна», «Українська культура»), конфесійних («Вісник Прес-служби УПЦ», «Воскресеніє», «Камо грядеши», «Регентское дело», «Церковна православна газета») і зарубіжних періодичних видань – «Vuorosoiitto» (Фінляндія), «Stadt Spiegel Kamen» (Німеччина), «Православное слово Сибири» (Російська Федерація); творів художньої літератури (О. Гончар «Собор», У. Самчук «На коні вороному», В. Глушко «Пою Богу моему...», Є. Карманов «Незаметная жизнь», М. Любімов «Неувядаемый цвет», Т. Малахова «Иван Козловский. Воспоминания. Статьи», К. Ткаченко «Шаги моей жизни»); інтерв'ю із Михайлом Литвиненком і його шануваниками.

Практична цінність результатів спрямована на поглиблення і розширення знань про діячів вітчизняної музичної культури минулого та сучасності. Матеріали дисертації і нотографія можуть бути використаними: в теоретичних та історико-музикознавчих дослідженнях музичної культури другої половини ХХ – початку ХХІ ст.; при викладанні навчальних курсів з історії української культури, історії православної музичної культури, аналізу музичних творів, хорознавства; у виконавській діяльності (зокрема, у роботі із церковними хорами).

Особистий внесок здобувача. Теоретичні обґрунтування, емпіричні дані та висновки, які вміщено в роботі, одержано здобувачем у результаті самостійних досліджень. Всі публікації у наукових фахових виданнях є одноосібними.

Апробація результатів дослідження. Дисертація обговорювалася на засіданнях кафедри теорії та історії культури Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Основні ідеї та положення роботи викладено в доповідях на дванадцяти наукових конференціях: IV міжнародній науково-практичній конференції «Діалог культур: Україна – Греція» (Київ, 2013 р.); XIV науково-практичній конференції Українського товариства аналізу музики «Музичний твір у системі комунікацій» (Київ, 2014 р.); XV науково-практичній конференції Українського товариства аналізу музики «Композиційно-драматургічна єдність музичного твору» (Київ, 2015 р.); всеукраїнській науковій конференції студентів та аспірантів «Культурний простір України: від Київської Русі до сьогодення» (Чернігів, 2015 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Традиційна культура України ХХІ століття як складова культурної політики: стан та перспективи розвитку» (Київ, 2015 р.); XII всеукраїнській молодіжній науково-творчій конференції «Музичне мистецтво та наука на початку третього тисячоліття» (Одеса, 2015 р.); всеукраїнській науково-практичній конференції «Глухів музичний: земля Березовського і Бортнянського» (Глухів, 2016 р.); всеукраїнській науковій конференції «Треті Череванівські читання» (Полтава, 2016 р.); всеукраїнській науково-теоретичній конференції молодих учених «Культура та інформаційне суспільство ХХІ століття»

(Харків, 2016 р.); науковій конференції, присвяченій творчості К. Стеценка (с. Веприк Фастівського р-ну Київської обл., 2016 р.); міжнародній науковій конференції «Музикознавчий універсум молодих» (Львів, 2017 р.); всеукраїнській науково-практичній конференції «Микола Леонтович і сучасність» (Суми, 2017 р.) Також автор дослідження брала участь у спеціальній програмі «Літньої академії православної музики» (Санкт-Петербург, 2013 р.), засіданнях круглого столу «Україна – Греція»: діалог культур (Афіни, 2016 р.), XXVI міжнародних наукових читаннях пам'яті Л. С. Мухаринської (Мінськ, 2017 р.)

Публікації. Основні положення і висновки відображено у чотирнадцяти наукових статтях (тринадцяти одноосібних, одній у співавторстві): із них чотири у спеціалізованих фахових виданнях, затверджених МОН України, та одна у зарубіжному періодичному фаховому виданні (Австрія), яку включено до міжнародних наукометричних баз даних. За матеріалами дослідження видано нотну збірку «Михайлу Литвиненку – 90» (Чернігів: Вера и жизнь, 2017. 88 с. [вст. ст.: с. 5–8]); рекомендована до друку кафедрою теорії та історії культури Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського (протокол № 4 від 5 грудня 2016 р.), Радою Чернігівської філії Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв (протокол №3 від 23 лютого 2017 р.) та Вченою радою Інституту історії, етнології та правознавства імені О. М. Лазаревського Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка (протокол № 6 від 27 січня 2017 р.)

Структура дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів із підрозділами, висновків, списку використаних джерел (266 позицій) та фономатеріалів (48), семи додатків, іменного покажчика. Загальний обсяг – 271 сторінка, із них основного тексту – 187 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність розвитку обраної теми, окреслено ступінь її наукового опрацювання, сформульовано мету і завдання дослідження, визначено об'єкт, предмет, джерельну базу, наукову новизну та практичне значення роботи, наведено відомості щодо апробації результатів і публікацій.

Розділ I «Постать Михайла Литвиненка як феномен музичної культури України та предмет культурологічного аналізу» віддзеркалює розвиток православної хорової культури України в означених хронологічних межах і характеризує динаміку вивчення ключової постаті.

У підрозділі 1.1 «Шляхи розвитку православної хорової культури України у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття як об'єкт теоретичного осмислення» представлено історико-культурний контекст дослідження. Узагальнено наукові праці, які висвітлюють: взаємовідносини Церкви і держави; проблематику хорового виконавства (зокрема, богослужбового); оптимізацію православного співу у царині музичної і

спеціалізованої (духовної) освіти. Наголошено на сферах його побутування поза обрядом, а саме у студійних записах, кіномистецтві, концертному виконавстві, засобах масової інформації. Розширено наукове поле про видатних регентів-хормейстерів радянської доби та осередки православної хорової культури (собори, приходські храми, монастирі, семінарії), підкреслено важливість напрацювань українських музикознавців, які сприяли відродженню історичних зразків півночі спадщини.

Кожний із досліджуваних періодів – радянський, перехідний (період перебудови), Незалежності, – характеризується послідовною зміною суспільно-політичних процесів, що мало першочерговий вплив на розвиток музичної культури. Попри неоднозначні, часом суперечливі стосунки між державою і Церквою (відносно послаблення ідеологічного тиску наприкінці 1940-х років і тотальний наступ у 60-х), – означений відтинок у царині православної-співацької практики, всупереч становищу *«мистецтва в лецатах політики»* (Б. Сюта), іменувався періодом *«розкоші церковної»* (М. Рахманова) та *«урочистим періодом»* (Л. Терещенко-Кайдан). Підготовка до проведення святкувань Тисячоліття Хрещення Русі ознаменувала початок українського *«релігійно-церковного відродження»* (М. Рибачук). Починаючи з 1987 року, відбувається переосмислення канонічних богослужбових традицій і спостерігається привнесення ознак, що є притаманним власне професійному хоровому виконавству. Зокрема, відзначимо зростання соборних хорів у кількісному відношенні і їх вихід на концертну естраду, а також заснування багатьох нових колективів, які суміщають богослужбову і концертну діяльність. Як наслідок, у церковному співі використовуються прийоми, запозичені із концертної вокальної практики (соло із хором), підбирається відповідний репертуар, з'являється нова плеяда композиторів. Оглядово висвітлений у дисертації пострадянський період (оскільки розквіт творчості головного фігуранта припадає на кінець 80-х), – характеризується посиленням виконавським і слухацьким інтересом до духовної музики. З одного боку, вдосконалені засоби тиражування партитур і видавництво нотних збірок на теренах колишнього Союзу і закордоном інтенсифікували роботу українських хорових колективів. З іншого – висвітлення літургійного життя у мас-медіа, розвиток кінематографії, студійного запису, мережі Інтернет, а також організація технічно оснащених заходів і фестивалів диктували посилення вимог для виконавців (зокрема, в умовах мінімізації більшості церковних хорів), що неминуче призвело до конкуренції на ґрунті православно-співацького мистецтва.

Також у цьому підрозділі приділено увагу вузькій галузі диригентсько-хорової спеціалізації, а саме керуванню церковним хором, що має назву *регентсько-хормейстерська діяльність*. За визначенням кандидата мистецтвознавства Ю. Воскобойнікової, цей вид діяльності також входить до системи хорового диригування, і характеризується наявністю спільного музичного матеріалу, художньої мови, мануальної складової тощо. При вивченні творчості Михайла Литвиненка під цим поняттям ми розуміємо не тільки наявність специфічної обдарованості, знань, умінь і навичок, необхідних для

музичного оформлення богослужіння, а й певних форм і способів професійного спілкування зі співаками, виховання у них мотивації до обраного роду діяльності, культивування релігійних чуттів та особливого внутрішнього стану, – на відміну від роботи із колективами небогослужбового профілю, що теж мало місце у творчій біографії митця.

В українському хоровому мистецтві радянського періоду відбувається процес взаємозбагачення фахової музичної і духовної (семінарської) освітніх систем, що сприяло зближенню професійно-хорової і власне богослужбової практик. Як наслідок, виокремлюються хормейстери і представники духовенства, за якими негласно закріплюється статус носіїв традицій. Заслуговує на увагу творчість київських (П. Гончаров, М. Гайдай, П. Толстой, В. Татаров, О. Годзяцький (Сніжинський), М. Литвиненко), одеських (О. Коржинецький, М. Вірановський, протоієрей Г. Каюн), харківських діячів (протоієрей А. Цололо, М. Цололо, С. Курило), а також регентів Луцька (протоієрей В. Ганжук), Почаєва (протоієрей П. Думицький, диякон А. Ярий), Полтави (Г. Давидовський, А. Хайневська, В. Заміховський). Із набуттям Незалежності отримують визнання колективи під орудою архімандрита Романа (Підлубняка) і протоієрея Д. Болгарського (Київ); І. Сахна (Харків), О. Тарасенка (Рівне) та багато інших (у даному переліку виокремлено лише тих, хто творчо контактував із Михайлом Литвиненком). Зазначено, що новаційними репертуарними пошуками відзначився сам митець (впровадження піснеспівів українських композиторів); протоієрей Д. Болгарський (Києво-Печерський і візантійський) та І. Сахно (знаменний і грузинський розспіви в оригінальній обробці); архімандрит Р. Підлубняк (богослужбові композиції сучасних авторів – митрополита Іонафана (Єлецьких), М. Литвиненка, власні твори).

Підрозділ 1.2 «Життя та творчість М. С. Литвиненка в сучасному культурознавчому просторі: джерельна база дослідження» вміщує огляд робіт науковців, журналістів, хорових і церковних діячів, які лягли в основу дисертації. У результаті диференціювання інформації виділено наступні групи джерел: *опубліковані* (включаючи Інтернет-видання); *архівні* (документи установ, особистого архіву митця та приватних осіб); *фономатеріали* (дискографія, фільмографія, матеріали аудіовізуальних ЗМІ); дані, зібрані шляхом *інтерв'ювання*. Враховуючи специфіку об'єкта і предмета дослідження, у підрозділі зроблено акцент на провідному значенні так званих «живих документів». Аудіо- та відеозаписи, спогади колишніх півчих і самого Михайла Литвиненка, а також автографи його творів мають неабияку наукову цінність і формують об'єктивні уявлення щодо різносторонньої діяльності майстра.

У **висновках до I розділу** наголошено на основних процесах у царині православної хорової культури України другої половини ХХ – початку ХХІ ст., а саме: відкритті Володимирського собору і посиленні значення Київського митрополичого хору; активізації виконавства і нотодрукування духовних композицій; поступовому виході богослужбової музики за межі прикладного

вжитку; осмисленні православного хорового мистецтва у роботах українських музикознавців і композиторській творчості.

Розділ II «Основні етапи формування творчої особистості М. С. Литвиненка: культурно-історичні та особистісні проєкції» присвячено послідовному викладенню біографії і її хронологізації, оскільки творчий шлях фігуранта дослідження охоплює достатньо великий часовий проміжок. У кожному із чотирьох параграфів охарактеризовано певний період життя Михайла Литвиненка, а також безпосередній вплив мистецького середовища на його індивідуальну виконавську і композиторську практику.

У підрозділі 2.1 **«Професійне становлення М. Литвиненка в нових умовах існування Православної Церкви в Україні (кінець 40-х років ХХ століття)»** аналізуються молоді роки митця, які співпали із найбільшими трагедіями людства: колективізацією, Голодомором, Другою світовою війною. Пізніше до цього додалися набуте фізичне каліцтво, дискримінація за політичними переконаннями і зумовлені цим свідомий протест та обрання маргінесу (вступ до Київської семінарії). Проте, період навчання М. Литвиненка в духовному закладі позначився формуванням особистісної картини світу і професійних якостей, які виявилися необхідними для подальшої діяльності. Будучи вихованцем майстрів церковного співу П. Толстого і протоієрея В. Кочергіна, він також прослухав курс базових богословських дисциплін та отримав кліросну практику у багатьох храмах України. Доленосним виявилось спілкування Михайла Семеновича із хоровими діячами столиці – М. Гайдаєм (Володимирський кафедральний собор), В. Татаровим (Свято-Вознесенська церква на Деміївці), П. Гончаровим (Хрестовоздвиженська церква на Подолі), М. Сазоненком (Покровський храм на Солом'янці), О. Сніжинським (Троїцька церква на Республіканській), і, в особливості, керівниками хору храму на честь Всіх Святих у Полтаві Г. Давидовським та А. Хайневською.

Підрозділ 2.2 «Період "політичної неблагонадійності" (1952-1975). Керування хоровими колективами небогослужбового профілю» висвітлює переломний етап життя М. Литвиненка, якому передувало відбуття покарання «за політичний злочин». Унікальний талант митця розкрився і в ув'язненні, про що свідчать робота із самодіяльним хором Унж-ЛАГУ (нині – Нижньогородська обл., РФ) і виступи колективу в межах закладу. Період після звільнення, попри посилений контроль із боку органів держбезпеки, у творчій біографії митця має пошуковий, «експериментальний» характер: від 1955 року – участь у хорах Києво-Печерської Лаври і Вознесенської церкви, наступного – завершення повної семінарської освіти в Одесі і практика в Успенському кафедральному соборі.

В умовах хрущовської антирелігійної кампанії більшість працівників релігійних інституцій, які не досягли пенсійного віку (особливо серед кліру), були змушені переорієнтуватися в бік офіційної зайнятості. Це можна простежити і на прикладі творчої біографії Михайла Литвиненка. Під час заочного навчання у Московському народному і Харківському державному інститутах культури, а також хормейстерської діяльності у районних центрах митець засвоює небогослужбовий репертуар (зокрема, пісенну культуру різних народів), здобуває

досвід роботи з аматорами і професіоналами, паралельно збирає колекцію церковних піснеспівів. Показовою є виняткова майстерність Михайла Семеновича, про що свідчать досягнення колективів, які він очолював у період з 1961 по 1975 рр., – Миргородської народної самодіяльної хорової капели, народного хору санаторію імені М. Гоголя, жіночого ансамблю «Веселка» Полтавської філармонії, хору Крюківського вагонобудівного заводу (Палац культури імені Ф. І. Котлова) та Ансамблю пісні й танцю Будинку офіцерів м. Кременчук.

Підрозділ 2.3 «Розмаїття суспільно-творчої діяльності М. Литвиненка у Володимирському соборі м. Києва як кульмінаційний етап біографії митця» присвячений розгляду діяльності Михайла Литвиненка на посаді керівника одного із найбільших церковних хорів України – Київського митрополичого хору. Пропонується узагальнююча характеристика еволюційного шляху цього колективу, досліджуються здобутки попередніх регентів і фактори спадкоємності традицій. У період роботи митця (1975–92 рр.) сформувалися засадничі принципи його репертуарної політики, серед яких відзначено тяжіння до монументального звучання, опору на традиції сольного співу, впровадження творів українських композиторів і власних піснеспівів. Простежено концертне життя колективу, яке взяло свій початок від «програмок» богослужінь і соборних музичних вечорів, і, в особливості, зроблено акцент на першій закордонній подорожі до Фінляндії (м. Турку і Тампере, 1990 р.)

У **підрозділі 2.4 «Михайло Литвиненко і митрополичий хор Києво-Печерської Лаври: нова модуляція творчої долі»** висвітлено роль М. Литвиненка як активного мистецького діяча пострадянського простору. Митрополичий хор під його орудою, який переживав у перші роки Незалежності значні фінансові обмеження, обслуговував архієрейські богослужіння, здійснював студійні записи, озвучував кінофільми, готував концертні програми, і, зокрема, двічі гастролював у Німеччині – м. Камен-Геєрен (1994 р.); Ганновер, Мюнхен, Аугсбург, Штутгарт (1995 р.) Впродовж «лаврського» періоду Михайло Литвиненко неодноразово заявляв про себе і як авторитетний фахівець-консультант. Про це свідчать проведені ним майстер-класи для регентів у Києві (2000 р.) і Красноярську (2006 р.), участь у фестивалі «Глас Печерський» (2004 р.), виступи з інтерв'ю у ЗМІ, надання нотних матеріалів для хорів України і закордону. Названі аспекти розширюють уявлення про музично-просвітницьку діяльність митця, а також слугують доказом його таланту, і, без перебільшення, колосальної працездатності. Адже, незважаючи на солідний вік, Михайло Семенович залишається «в курсі» новин православного життя: продовжує служіння півчим чернечого хору Києво-Печерської Лаври, відвідує престольні свята, спілкується із представниками єпископату, білого духовенства і мистецької еліти. Схвальні відгуки преси та періодичних видань (включаючи й зарубіжні), і, в особливості, спогади колег майстра, з якими спілкувався автор дослідження, однак свідчать про виняткову значущість його творчої постаті в контексті вітчизняної музичної культури.

У висновках до другого розділу подано хронологію творчого шляху М. Литвиненка: роки навчання і становлення (до 1952 року); період «політичної неблагонадійності» (1952–1975); керування митрополичими хорами Володимирського кафедрального собору м. Києва (1975–1992) і Києво-Печерської Лаври (1992–2008).

Розділ III «Два аспекти діяльності М. Литвиненка: смислові вектори композиторської творчості та збагачення традицій хорового виконавства у мистецькій практиці» присвячено аналізу здобутків майстра як хормейстера-виконавця і композитора.

У підрозділі 3.1 «Діяльність на посаді керівника митрополичого хору: характеристика творчих досягнень у духовному просторі самореалізації митця» досліджено «алгоритм дій» М. Литвиненка в *організаційно-кадровому* (добір співаків, підготовка до служб і концертних виступів), *творчому* (комплектування репертуару, проведення репетицій, написання власних композицій) і *релігійно-виховному* напрямках (заклик до усвідомлення молитовної сутності виконуваної музики). У період керування хором Володимирського собору відбувається творче спілкування митця зі співаками-вокалістами (І. Козловським, П. Білинником, В. Пекарським, О. Уляницьким), регентами і церковними композиторами (митрополитом Іонафаном (Єлецьких), протоієреєм В. Ганжуком, О. Годзяцьким (Сніжинським), Г. Денисюком, С. Морозом, Г. Харитоновим, М. Цололо), симфонічним диригентом І. Блажковим, артистами столичних хорів, талановитими аматорами. У свою чергу, послідовно й ретельно виконана регентсько-хормейстерська робота втілюється в її кінцевому результаті – інтерпретаціях у контексті богослужіння або тематичного концерту.

Виявлено, що зумовлений практичними потребами репертуар *«художнього хору Литвиненка»* видозмінювався у залежності від свята й міри урочистості відправи, і включав піснеспіви двонадесятих, Богородичних, престольних богослужінь, а також великопісного й трєбного чину. Саме репертуарний звід у М. Литвиненка постає важливим чинником збереження та оновлення традицій українського соборного співу. За допомогою опису та аналізу матеріалів нотної бібліотеки Києво-Печерської Лаври обґрунтовано внесок митця у відродження монастирських служб (за участі чоловічого складу хору), різдвяного віншування, практично забутої на той час духовної спадщини К. Стеценка, М. Леонтовича, О. Кошиця та багатьох інших. Наявні списки богослужінь і програмки концертів Київського митрополичого хору демонструють репертуарну політику керівника та відображають його обізнаність у різних напрямках і течіях богослужбової музики. Звідси, можна визначити найприкметніші риси виконавського стилю колективу періоду 80-х років: це оперування великим кількісним складом, застосування композицій із сольними партіями, культивування монументального і насиченого звучання.

У підрозділі 3.2 «Духовно-композиторська творчість М. Литвиненка як самобутнє явище в українському музичному мистецтві: риси творчої індивідуальності у соціокультурному контексті» аналізується композиторський доробок митця. Він порівняно невеликий за обсягом і представлений окремими

піснеспівами православної традиції на церковнослов'янські тексти. В цілому, хорове письмо Михайла Литвиненка можна розглядати як соборний стиль перехідного етапу, який поєднує струнку чотириголосну акордову фактуру, притаманну дореволюційним (і радянським) архієрейським хорам, а також елементи українського мелосу й альтеровані гармонії, що є ознакою більш сучасних піснеспівів. Творчі ідеали митця зазнали впливу його наставників: лаконізм засобів музичної виразності і церковна строгість (П. Толстой), зручність голосоведення (П. Гончаров), використання колористичних можливостей сольних партій (Г. Давидовський).

Оригінальними щодо композиторських прийомів є «Хваліте ім'я Господнє», «Трисвяте», «*Іс полла еті, деснота*». Останній піснеспів отримав визнання в Україні і за її межами, про що свідчили відгуки І. Козловського і представників вищого духовенства. Новаційною виявилася й інша композиція – «*Величить душа моя Господа*», яка увійшла до репертуару богослужбових та концертних колективів (зокрема, ансамблю «Боян» муніципальної академічної чоловічої хорової капели ім. Л. Ревуцького). У цьому творі, який виходить за рамки прикладного жанру, автором показано виняткове володіння церковним стилем, хоровою кантиленою, тембровими фарбами і їх поєднаннями, також надзвичайно важливої ролі надано темпо-ритмічній складовій. Суттєвий вплив на визначення композиторських орієнтирів М. Литвиненка мали високий рівень хору Володимирського кафедрального собору і концертна діяльність колективу наприкінці 80-х. Беручи до уваги обмеження щодо використання творів Михайла Литвиненка у богослужбовій практиці (що, передусім, впливає із кількісного та якісного складу більшості сучасних церковних хорів), – його духовна спадщина являє собою приклад самобутнього музичного мислення і є значним внеском до збагачення репертуарних традицій вітчизняного хорового виконавства.

Підрозділ 3.3 «Проблема інтерпретації духовної музики православної традиції у проєкції на композиторську та виконавську творчість М. Литвиненка» знайомить із аудіо- та відеоспадщиною Київського митрополичого хору. На основі хормейстерського аналізу й особистих спостережень дисертанта охарактеризовано індивідуальний «почерк» митця у різні періоди роботи з колективом (на прикладі «Малого славослов'я» Г. Давидовського). Для виявлення інтерпретаційних відмінностей також залучено версії твору Михайла Литвиненка «Величить душа моя Господа» у виконанні автора, ансамблю духовної музики «Боян» муніципальної академічної чоловічої хорової капели імені Л. Ревуцького (керівник – Ю. Курач) і митрополичого хору Спасо-Преображенського кафедрального собору м. Києва під орудою О. Тарасенка. Аргументовано, що здійснення студійних проєктів – «*Вознесох избранного от людей Моих*» (1987 р.), «*Господи Боже спасения моего, во дни воззвах и в нощи пред Тобою*» (1999 р.) та «*Поём Богу нашему, дондеже есмь*» (2007 р.), – є показником виняткового професіоналізму М. Литвиненка.

У підрозділі зазначено, що до творчої діяльності митця неодноразово зверталось й вітчизняне кіномистецтво. Автором дослідження виявлено і

проаналізовано епізоди у фільмах «Празднование 1000-летия Крещения Руси» (1988 р., режисер – Б. Карпов), «Этюды о Врубеле» (1989 р., Л. Осика), «Свідок епохи» (2007 р., В. Шестопалова) та документальних хроніках, присвячених історії Києво-Печерської Лаври і діяльності Блаженнішого Митрополита Володимира (2001–2009 рр., О. Леонтенко). За допомогою аналізу «живих документів» надається можливість пересвідчитися у надзвичайно широкому діапазоні творчої активності Михайла Литвиненка, який увійшов в історію хорової культури як талановитий інтерпретатор музики православної традиції, церковний композитор, автор студійних проєктів, блискучий інтерв'юер. Вокальне обдарування митця на новому рівні конкретизує пошуки регентів-хормейстерів у руслі канонічних традицій богослужбового співу. Записи творів для соло баса із хором (Ф. Степанов «Отче наш», Г. Давидовський «Нині відпускаєши», «Святий Боже»), а також власної композиції на текст «Трисвятого» є оригінальними зразками інтерпретацій української сакральної музики.

У висновках до третього розділу викладено підсумки творчої діяльності М. Литвиненка, узагальнено особливості його індивідуального виконавського й композиторського стилю, а також простежено їх безпосередній зв'язок із сучасністю. Підкреслено, що хорами більшості київських храмів керують колишні учасники митрополичого хору (О. Тарасенко, архімандрит Роман (Підлубняк), Т. Войцеховська, В. Матвієнко, І. Доценко, М. Плетюх), які продовжують спадкоємність «школи Литвиненка». Таким чином, засвідчено унікальний потенціал цього осередку і його видатного трудівника, що дає підставу вважати творчість Михайла Семеновича Литвиненка феноменом української православної хорової культури.

ВИСНОВКИ

1. У дисертації запропоновано комплексний підхід до вивчення православної хорової культури України в межах другої половини ХХ – початку ХХІ століть. Аргументовано, що в умовах ідеологічного тиску на теренах України збереглися традиції богослужбового співу, які взаємозбагатили інші сфери музичної культури, далекі від культової практики, – професійну хорову освіту, концертне виконавство. В атмосфері демократизації суспільства заявила про себе діяльність Михайла Семеновича Литвиненка – майстра, що підніс українське православне хорове мистецтво на загальнокультурний рівень. Впродовж 33-річного періоду його роботи із Київським митрополичим хором відкрилися перспективи, які виявилися співзвучними реаліям і потребам сьогодення: вихід богослужбових хорів на сцену, пропаганда української духовної музики закордоном, здійснення студійних записів та участь у зйомках кінофільмів. Саме діалог між двома «світами» – церковним і секулярним, який у творчості митця базувався на толерантності і взаємоповазі, є передумовою збереження культурної спадщини нашого народу у нинішній час.

2. Ґрунтовно і всебічно досліджено постать М. Литвиненка на тлі української музичної культури другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Окреслено чотири періоди хронології діяльності митця, які висвітлюють етапи його

становлення і формування професійно-ціннісних засад. Також виявлено творчих наставників і сподвижників – відомих хормейстерів, регентів, церковних діячів та визначено їх роль в особистісному зростанні майстра. За допомогою архівних джерел реконструйовано маловідомі факти творчої біографії митця, які пов'язані із періодом керування хорovими колективами небогослужбового профілю. У результаті доведено, що унікальний досвід М. Литвиненка постає фундаментальним підґрунтям наукового аналізу сучасних музично-культурних явищ, а проведення біографічних досліджень неминуче зобов'язує до багатоаспектного розкриття й міждисциплінарної інтеграції.

3. Проаналізовано опубліковані та архівні джерела, матеріали преси, твори художньої літератури, спогади Михайла Семеновича і його сучасників. Окремо приділено увагу історії «художнього хору Литвиненка» Володимирського кафедрального собору і Києво-Печерської Лаври. Вперше зібрано відомості про гастрольні подорожі колективу, які мають значення не лише для усвідомлення діяльності митця в контексті національної культури, але й для розуміння проблеми представлення України у європейському просторі.

4. Простежено, що впродовж 1987–2008 рр. Київський митрополичий хор УПЦ утримував позицію провідного співацького осередку. Виступи колективу виявились чинником збереження не лише традицій духовного хороспіву, а й громадянсько-світоглядних ідеалів нації. За допомогою каталогізації матеріалів нотної бібліотеки Києво-Печерської Лаври з'ясовано, що укомплектований митцем богослужбовий репертуар постає репрезентантом плідної діяльності колективу. Як досвідчений фахівець, М. Литвиненко всіляко опікувався станом хорової справи: пропагував духовну спадщину вітчизняних композиторів, виховував регентські кадри, консультував хормейстерів і композиторів богослужбової музики.

5. Важливим аспектом дослідження Київського митрополичого хору стало здійснення порівняльного інтерпретаційного аналізу. На основі фономатеріалів виявлено виконавські особливості колективу, що впливають зі специфіки його функціонування у богослужбових, концертних і студійних умовах. Авторські твори Михайла Литвиненка увійшли до репертуару інших хорів – ансамблю духовної музики «Боян» муніципальної чоловічої хорової капели імені Л. Ревуцького під керівництвом Ю. Курача та митрополичого хору Спасо-Преображенського кафедрального собору УПЦ м. Києва (регент – О. Тарасенко), записи яких також проаналізовано і порівняно.

6. До наукового обігу введено композиції М. Литвиненка («Величить душа моя Господа», «Хваліте ім'я Господне», «Іс полла еті, деспота», «Вищу небес», «Херувимська») та інші. В ході роботи над дисертацією упорядковано найбільш повну нотографію творчого доробку митця і видано збірку «Михайлу Литвиненку – 90» (Чернігів: Вера и жизнь, 2017. 88 с.) Здійснено культурологічно-хорознавчий аналіз піснеспівів, показано індивідуальну рецепцію канонічного слова за умов збереження української богослужбової традиції, зроблено акцент на певних засобах музичної виразності, які виявились необхідними для реалізації авторського задуму.

7. У результаті дослідження підсумовано, що універсальна творча діяльність Михайла Литвиненка помітно вплинула на розвиток національної культури в цілому. Здобутки майстра як хормейстера, музично-просвітницького діяча і композитора впливали на процес культуротворення у найбільш відповідальні моменти української історії, що відобразилося у митрополичих богослужіннях, концертних виступах, збагаченні репертуарних традицій, вагомому внеску до студійного фонду і кіномистецтва.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях та наукових виданнях інших держав:

1. *Кондратенко І.* Михайло Литвиненко: штрихи до портрету регента митрополичого хору // Київське музикознавство: зб. ст. / Національна музична академія України імені П. І. Чайковського; Київський ін-т музики імені Р. М. Глієра. Київ, 2014. Вип. 48. С. 253–262.

2. *Кондратенко І.* До проблеми професійного підходу регента щодо керування церковним хором (на прикладі творчого досвіду М. С. Литвиненка) // Київське музикознавство: зб. ст. / Національна музична академія України імені П. І. Чайковського; Київський ін-т музики імені Р. М. Глієра. Київ, 2015. Вип. 51. С. 230–242.

3. *Кондратенко І.* До проблеми європейської міжкультурної комунікації: гастрольні подорожі київського митрополичого хору під керівництвом М. С. Литвиненка // Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського: зб. наук. ст. Київ, 2015. Вип. 116. С. 35–44.

4. *Кондратенко І.* Одеський період життя і творчості видатного регента Михайла Литвиненка // Музичне мистецтво і культура: наук. вісник Одеської національної музичної академії імені А. В. Нежданової. Одеса: Астропринт, 2015. С. 406–415.

5. *Кондратенко І. А.* Регент Михаил Литвиненко в России: к вопросу о возрождении православной хоровой культуры // European Journal of Arts: Scientific journal. Vienna: “East West” Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, 2017. №1. P. 64–70.

Статті в інших наукових виданнях та збірниках матеріалів конференцій:

6. *Кондратенко І.* Відомі регенти київського Володимирського собору на початку ХХ століття в контексті хорової культури України // Актуальні проблеми сучасної української медієвістики: зб. матер. всеукр. конф. студентів і аспірантів (7 травня 2015 р.) Чернігів: Вера и жизнь, 2016. (Наук. альманах «Чернігівські Афіни»). Вип. 4. С. 86–96.

7. *Кондратенко І. А.* Регентська освіта Михайла Литвиненка: до проблеми виконання духовної музики // Традиційна культура України ХХІ століття як

складова культурної політики: стан та перспективи розвитку: зб. наук. праць за матер. всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (21 жовтня 2015 р.) : У 2-х т. Т. II. Київ: Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2016. С. 170–172.

8. *Кондратенко І.* Духовна спадщина Д. Бортнянського та М. Березовського у богослужбовій практиці Київського митрополичого хору // Глухів музичний: земля Березовського і Бортнянського: зб. наук. ст. за матер. всеукр. наук.-практ. конф. (25–26 лютого 2016 р.) Глухів: редакційно-видавничий відділ Глухівського національного педагогічного ун-ту імені О. Довженка, 2016. С. 12–19.

9. *Кондратенко І.* Відомий полтавчанин Михайло Литвиненко: сторінки біографії регента митрополичого хору // Треті Череванівські читання: зб. наук. ст. за матеріалами III всеукр. наук. конф. (17–18 березня 2016 р.) Полтава: Полтавський національний педагогічний ун-т імені В. Г. Короленка, 2016. С. 300–307.

10. *Кондратенко І.* Известный регент Михаил Литвиненко – выпускник ОДС // Андреевский вестник: Пастырско-богословский журнал Одесской духовной семинарии. Одесса, 2015. №30. С. 30–32.

11. *Кондратенко І. А.* Михайло Литвиненко у Харкові: сторінки творчої біографії видатного регента // Культура та інформаційне суспільство XXI століття: матер. всеукр. наук.-теорет. конф. (21–22 квітня 2016 р.) Харків: Харківська державна академія культури, 2016. С. 115–117.

12. *Кондратенко І.* Особливості інтерпретації хороших творів православної традиції (на прикладі «Величить душа моя Господа» Михайла Литвиненка // Музикознавчий універсум молодих: тези доповідей міжнар. наук. конф. (1–2 березня 2017 р.) Львів: Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка (Видав. Т. Тетюк). С. 72–73.

13. *Малиневська В. М., Кондратенко І. А.* [у співавт.] До питання впровадження давніх розспівів у сучасне богослужіння // Поліфонія діалогу у постсучасній культурі: зб. наук. праць. Київ: Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2013. С. 309–321.

14. Михайлу Литвиненку – 90: збірка духовних творів / упоряд. І. Кондратенко. Чернігів: Вера и жизнь, 2017. 88 с. [вст. ст. : с. 5–8].

АНОТАЦІЯ

Кондратенко І. А. Творча діяльність Михайла Семеновича Литвиненка в контексті української православної хорової культури другої половини ХХ – початку ХХІ століть. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01 Теорія та історія культури (мистецтвознавство). Національна музична академія України імені П. І. Чайковського, Міністерство культури України. Київ, 2017.

Дисертацію присвячено вивченню творчості та музично-просвітницької діяльності керівника Київського митрополичого хору Української Православної

Церкви М. С. Литвиненка. Метою роботи є здійснення хронології його біографії, обґрунтування особистісної картини світу, культурологічна оцінка диригентсько-виконавських пріоритетів та композиторського стилю.

Окреслені у дослідженні чотири етапи життєтворчості митця демонструють винятковий універсалізм його обдарування. Це відобразилося у плідній роботі із хорами Володимирського кафедрального собору та Києво-Печерської Лаври, професійними й аматорськими колективами небогослужбового профілю, музично-просвітницькій діяльності у якості інтерв'юера й консультанта, а також в оригінальних композиціях. Дисертантом зібрано та впорядковано найбільш повну нотографію творчого доробку митця, здійснено культурологічно-хорознавчий аналіз піснеспівів, визначено їх новаторство за умов збереження канонічної богослужбової традиції, зроблено акцент на певних засобах музичної виразності, які виявилися необхідними для реалізації авторського задуму. Залучені до досліджувального контексту студійні, виконавські (і, зокрема, гастрольні) проекти Київського митрополичого хору під керівництвом М. Литвиненка свідчать про потужний розвиток хорової культури у період історичного поступу від радянських часів до Незалежної України, а також сприяють її ствердженню у європейському просторі.

Ключові слова: Михайло Литвиненко, православна хорова культура, регентсько-хормейстерська діяльність, хор Київської митрополії, церковна служба, богослужбовий репертуар.

АННОТАЦІЯ

Кондратенко И. А. Творческая деятельность Михаила Семёновича Литвиненко в контексте украинской православной хоровой культуры второй половины XX – начала XXI столетий. Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата искусствоведения по специальности 26.00.01 Теория и история культуры (искусствоведение). Национальная музыкальная академия Украины имени П. И. Чайковского, Министерство культуры Украины. Киев, 2017.

Диссертация посвящена изучению творчества и музыкально-просветительской деятельности руководителя Киевского митрополичьего хора Украинской Православной Церкви М. С. Литвиненко. Целью работы является осуществление хронологии его биографии, обоснование личностной картины мира, культурологическая оценка дирижёрско-исполнительских приоритетов и композиторского стиля.

Очерченные в исследовании четыре этапа жизни и творчества мастера демонстрируют исключительный универсализм его одарённости. Это проявилось в плодотворной работе с хорами Владимирского кафедрального собора и Киево-Печерской Лавры, профессиональными и аматорскими коллективами небогослужбного профиля, музыкально-просветительской деятельности в качестве интервьюера и консультанта, уникальном композиторском наследии.

Диссертантом осуществлён культурологическо-хороведческий анализ произведений, выявлено их новаторство в условиях сохранения канонической богослужбной традиции, сделан акцент на некоторых средствах музыкальной выразительности, которые необходимы для реализации авторского замысла. Вовлечённые в исследовательский контекст студийные, исполнительские (и, прежде всего, гастрольные) проекты Киевского митрополичьего хора под руководством М. Литвиненко свидетельствуют о мощном развитии хоровой культуры в период исторического развития от советских времён до Независимой Украины, а также способствуют её утверждению в европейском пространстве.

Ключевые слова: Михаил Литвиненко, православная хоровая культура, регентско-хормейстерская деятельность, хор Киевской митрополии, церковная служба, богослужбный репертуар.

SUMMARY

Kondratenko I. A. The creative activity of Mikhailo Semenovich Litvinenko in the context of the Ukrainian Orthodox choral culture of the second half of the 20th – the beginning of the 21st centuries. Manuscript copyright.

The dissertation for a Doctor of Philosophy degree in Art Studies in the specialty 26.00.01 Theory and History of Culture (Study of Art). The Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine, Ministry of Culture of Ukraine. Kyiv, 2017.

The dissertation is devoted to the study of creativity of the head of the Kyiv Metropolitan Choir of the Ukrainian Orthodox Church M. S. Litvinenko. The purpose of the work is to carry out the chronology of his biography, the justification of the personal picture of the world, the culturological assessment of the conductor – performing activity and the composer's style.

The Orthodox choral culture of Ukraine of the Soviet period, on the background of which the formation of the personality of the person involved in the study was characterized, is characterized as a holistic and simultaneous multidimensional phenomenon. On the one hand, the official ideology imposed significant restrictions on the functioning of religious institutions. On the other hand – with the background of the marginalization of the Orthodox subculture distinguished figures and observed the development of singing art – in fact, both in the field of liturgical practice, and in more distant spheres – professional vocal education, concert performances. It is noted that in the late 80's the release of musical notes of spiritual music, studio recordings and films with the participation of leading church choirs became more active, and relevant issues appeared in the art studies and in the media. Through analysis of archival documents and materials of personal interviews with Mikhailo Litvinenko, his contemporaries – famous choirmasters, regents and church figures and defined their place in the culture-process. As a result, it has been proved that the unique experience of the wizard appears to be the fundamental basis of contemporary choral culture, and conducting biographical researches inevitably entails multidisciplinary discovery and interdisciplinary integration.

In the dissertation, the four stages of the creation of the artist's life illustrate the exceptional universalism of his talent. This was reflected in the fruitful work with the choruses of Vladimir's Cathedral and the Kyiv-Pechersk Lavra, professional and amateur groups of non-governmental profile, musical-educational activities as an interviewer and consultant, as well as in original compositions. Thesis author collected and sorted the most complete music creative works of the artist, made chorus analysis of hymns, defined their innovation while preserving the canonical liturgical traditions, focuses on certain means of musical expression that were necessary for the realization of the author's intention. The studio, performances (and, in particular, tours) of the Kyiv Metropolitan choir, which are included in the research context, are an indicator not only of the powerful development of the Orthodox choral culture on the territory of Ukraine, but also contribute to its affirmation in the European space.

On the basis of a significant amount of auxiliary sources (posters, programs, concert performances and repertoire lists worship Kyiv Metropolitan Choir, materials, media, literature, contemporaries) summarized that the creative activity of Mikhailo Litvinenko significantly influenced the development of choral culture in general. The achievements of the artist as a conductor-choirmaster, musical-educator, regent, church composer, supported the national process of cultivation in the most important moments of Ukrainian history, which appeared in metropolitan worship, concert performances, enrichment of repertoire traditions, a significant contribution to the studio fund and cinema art.

Keywords: Mikhailo Litvinenko, Orthodox choir culture, regent and choirmaster activities, Kyiv Metropolitan choir, church service, liturgical repertoire.

Набір комп'ютерний. Здано у виробництво 10. 10. 2017 р.
Підписано до друку 15. 10. 2017 р. Формат 70x90¹/₃₂.
Папір офсетний № 1. Друк різнографічний.
Умовн. друк. арк. 0,95. Наклад 100 прим.

Надруковано технічними засобами Видавничого центру

«SCRIPTORIUM»

14010, Україна, Чернігів, а/с 240

Тел.: 099-9410950

E-mail: vyd.scriptorium@gmail.com

Видавництво приймає замовлення на виготовлення друкованої продукції:
монографій, авторефератів, навчально-методичних посібників,
збірників наукових конференцій, книг, брошур та ін.